

TARBIYA JARAYONINING MOHIYATI VA MAZMUNI. TARBIYA QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI. TARBIYANING UMUMIY METODLARI

Ergasheva Komila Jo'ra qizi

Qobilova Nilguna Musulmonovna

Termiz davlat pedagogika institute talabalar

Ergashevakomila@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiya jarayonining mohiyati va mazmuni, tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari, shuningdek, tarbiyaning umumiy metodlari ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritilgan. Tarbiya jarayonining shaxs kamolotidagi o'rni, pedagogik qonuniyatlarga asoslangan holda tashkil etilishi hamda samarali metodlardan foydalanish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tarbiya, tarbiya jarayoni, qonuniyat, tamoyil, tarbiya metodlari, shaxs kamoloti.

Kirish

Jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlar va inson omilining rivojlanishi tarbiya jarayonining samarali tashkil etilishini taqozo etadi. Tarbiya yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Shu bois tarbiya jarayonining mohiyati, mazmuni, qonuniyatlari va metodlarini chuqur o'rganish pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biridir.

Tarbiya masalasi qadimdan buyuk mutafakkirlar va zamonaviy pedagog olimlarning ilmiy izlanishlari markazida bo'lib kelgan. Ularning fikrlari tarbiya jarayonining mohiyati, maqsadi va metodlarini anglashda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

Mashhur ma'rifatparvar olim Abdulla Avloniy tarbiyani hayotiy zarurat sifatida baholab, shunday deydi: "Tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat masalasidir." Ushbu fikr tarbiyaning jamiyat va shaxs hayotidagi hal qiluvchi ahamiyatini ifodalaydi. Avloniy tarbiyani faqat bilim berish emas, balki insonni axloqan yetuk, vatanparvar va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs qilib shakllantirish jarayoni sifatida talqin etadi.

Sharq mutafakkiri Abu Nasr Forobiy tarbiyani jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda izohlaydi. Uning fikricha, "Fozil jamiyat fozil insonlar tarbiyasi orqali shakllanadi." Forobiy tarbiyada aql, axloq va mehnat birligini ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, tarbiya shaxsni ijtimoiy hayotga moslashtiruvchi asosiy

vositadir.

Abu Ali ibn Sino tarbiya masalasiga tibbiy-psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan yondashgan. U bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyalash zarurligini qayd etib, jismoniy tarbiya bilan axloqiy tarbiya uyg'unligini muhim deb biladi. Ibn Sino fikricha, tarbiya jarayonida muhit va o'rnakning ta'siri alohida ahamiyatga ega.

Yevropa pedagogikasining asoschisi Yan Amos Komenskiy tarbiyani tabiiylik tamoyiliga asoslab izohlaydi. U "tarbiya tabiatga mos bo'lishi kerak" degan g'oyani ilgari surgan. Komenskiy tarbiyaning izchilligi, tizimliliigi va barcha uchun barobar bo'lishini pedagogik jarayonning muhim sharti sifatida ko'rsatadi.

Rus pedagog olimi K.D. Ushinskiy tarbiyada shaxs va milliylik masalasiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, "tarbiya xalq ruhiga tayanmasa, u o'z maqsadiga erisha olmaydi." Ushinskiy tarbiya jarayonida ona tili, milliy an'analar va xalq pedagogikasining o'rnini muhim deb hisoblaydi.

Zamonaviy pedagog olimlarning qarashlari

Zamonaviy pedagog olimlar tarbiyani shaxsga yo'naltirilgan pedagogik jarayon sifatida talqin etadilar. R.H. Jo'rayev, R. Mavlonova va N. Rahmonqulovalar tarbiyaning samaradorligi tarbiyalanuvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy tajribani ongli ravishda egallashi bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, tarbiya jarayonida interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy ilmiy xulosa

Olimlarning tarbiya haqidagi fikrlari shuni ko'rsatadiki, tarbiya jarayoni shaxs, jamiyat va madaniyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy pedagogik omildir. Tarbiya ilmiy asoslangan, tizimli va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etilgandagina kutilgan natijani beradi.

1. Tarbiya jarayonining mohiyati va mazmuni

1.1. Tarbiya tushunchasining mohiyati

Tarbiya — bu shaxsni jamiyat talablari asosida shakllantirishga qaratilgan maqsadga yo'naltirilgan, uzluksiz va tizimli pedagogik jarayondir. Tarbiya jarayonida shaxsning ongli faoliyati, ijtimoiy tajribani egallashi va axloqiy fazilatlari rivojlanadi.

Tarbiya jarayoni quyidagi xususiyatlarga ega:

maqsadlilik; uzluksizlik; ijtimoiy yo'naltirilganlik;

ikki tomonlama pedagogik jarayon ekanligi; shaxs rivojiga qaratilganligi.

1.2. Tarbiya jarayonining mazmuni

Tarbiya mazmuni jamiyat ehtiyojlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida belgilanadi. U quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

axloqiy tarbiya; mehnat tarbiyasi;

estetik tarbiya; jismoniy tarbiya; huquqiy tarbiya; ekologik tarbiya.

Mazkur yoʻnalishlar shaxsni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

2. Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari

Tarbiya qonuniyatlari — tarbiya jarayonida doimiy ravishda namoyon boʻladigan obyektiv bogʻliqliklardir. Asosiy qonuniyatlar quyidagilardan iborat:

tarbiyaning ijtimoiy muhit bilan bogʻliqligi;

tarbiya va shaxs faoliyatining oʻzaro aloqadorligi;

tarbiya jarayonining uzluksizligi va izchilligi;

tarbiyada yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish.

Tarbiya tamoyillari — tarbiya jarayonini tashkil etishda rioya qilinadigan asosiy qoidalaridir. Ularga quyidagilar kiradi:

maqsadga yoʻnaltirilganlik tamoyili;

ong va xulq-atvor birligi tamoyili;

izchillik va tizimlilik tamoyili;

shaxsga hurmat va talabchanlik birligi tamoyili;

milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchanlik tamoyili.

Tamoyillarga rioya qilish tarbiya samaradorligini oshiradi.

3. Tarbiyaning umumiy metodlari

3.1. Tarbiya metodlari tushunchasi

Tarbiya metodlari — tarbiyaviy maqsadlarga erishish uchun qoʻllaniladigan pedagogik taʼsir usullari majmuasidir.

3.2. Tarbiyaning asosiy metodlari

Tarbiyaning umumiy metodlari quyidagi guruhlariga boʻlinadi:

1. Ongni shakllantirish metodlari tushuntirish; suhbat;

maʼruza; ibrat koʻrsatish.

2. Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvorni shakllantirish metodlari

masʼul qilinish; talab qoʻyish; topshiriqlar berish; jamoaviy faoliyatni tashkil etish.

3. Ragʻbatlantirish va jazolash metodlari

maqtab; mukofotlash; tanbeh berish; ogohlantirish.

Metodlarni tanlashda tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlari va individual imkoniyatlari hisobga olinadi.

Xulosa

Tarbiya jarayoni jamiyat taraqqiyotining muhim omili boʻlib, u shaxsning maʼnaviy-axloqiy, intellektual va jismoniy kamolotini taʼminlashga xizmat qiladi. Mazkur

jarayon uzluksiz, maqsadga yo'naltirilgan va tizimli pedagogik faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiya mazmuni jamiyat ehtiyojlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, shuningdek, zamonaviy ijtimoiy talablar asosida belgilanadi.

Tarbiyaning qonuniyatlari va tamoyillari tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi. Ular tarbiya jarayonida obyektiv bog'liqliklarni anglash, tarbiyaviy ta'sirlarning izchilligini ta'minlash hamda shaxsning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiya tamoyillariga amal qilish tarbiyalanuvchilarda ong va xulq-atvor birligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarbiyaning umumiy metodlari esa tarbiyaviy maqsadlarga erishishning samarali vositasi hisoblanadi. Ongni shakllantirish, faoliyatni tashkil etish hamda rag'batlantirish va jazolash metodlarining o'zaro uyg'unligi tarbiya samaradorligini oshiradi. Shunday ekan, tarbiya jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, barkamol avlodni tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Pedagogika: darslik / R.H.Jo'rayev tahriri ostida. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2009.
5. Ochilov M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
6. Shodiyev N. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan, 2014.
7. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. Zunnunov A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.